

Theoretical Foundations of Forming Primary Schoolchildren's Musicality

Sizhuk Inna

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0048-1492>

Postgraduate student

Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)

Abstract

The theoretical problems of musicality and separate musical capabilities are considered in the article, the points of view of foreign and Ukrainian scientists, psychologists which engaged in their researches in this way of studying these problems are analyzed. The scientific directions oriented to the specific of forming musicality are outlined, theoretical bases of optimization of developing musical flairs in preschool children and junior schoolchildren are reflected. The analysis of pedagogical advanced experience of studying musicality descriptions is carried out in the field of psychology and pedagogy. Described the necessity of forming and further perfection of pedagogical influence on primary schoolchildren for forming their musicality.

Key words: Music teacher, primary schoolchildren, musicality, abilities, musical genius, perfect pitch, sense of rhythm.

Актуальність. Нова гуманістична освітня парадигма передбачає створення умов для повноцінного особистісного зростання кожного учня. Стає очевидним, що оптимальний розвиток особистості школяра повноцінно забезпечується не тільки в процесі вивчення основних предметів шкільного циклу, а особливо інтенсивно відбувається через осягання мистецьких явищ в процесі художньої діяльності.

Музичне мистецтво посідає пріоритетне місце в системі художніх переваг сучасної молоді, а отже, розвиток музичності як особливої властивості кожного учня є одним із важливих напрямків модернізації навчального процесу в сучасних мистецьких школах.

Мета статті: на основі узагальнення наукових праць у різногалузевій площині виявити різні підходи до тлумачення поняття «музичність», розкрити її зміст та визначити теоретичні засади педагогічного впливу щодо формування музичності молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі недостатньо спеціальних праць, присвячених вивченню таких понять як «талант», «здібності», «художня обдарованість», «музичність». Великий внесок у вивчення та осмислення даних величин зробили психологи. Вони досліджували структуру художньої

обдарованості, здібності до того чи іншого виду духовно-творчої діяльності, а також особливості їх становлення та виявлення. У своїх наукових дослідженнях О. Ковальов, Д. Кірнарська, Є. Незайкінський, Б. Теплов, К. Карма, І. Кріс, Г. Ревеш, К. Сішор та ін. розглядають основні теоретичні положення, закономірності розвитку проблеми музичності та окремих музичних здібностей [5]. У зарубіжних наукових працях музичність розглядають як синонім музичних здібностей або ж їх сукупність (Г. Ревеш, С. Надель, Ю. Майноринг, Г. Кьоніг та ін.), а у вітчизняній психології науковці розглядають *музичність* у ракурсі індивідуально-психологічної характеристики особистості у результаті поєднання здібностей (Н. Ветлугіна, Є. Голубева, С. Науменко та ін.) [6].

Останніми роками у дослідженнях зарубіжних вчених коло питань вивчення сфери музичності поступово розширюється. Наприклад, П. Міхель вказує на існування зв'язку між музичними здібностями та здібностями до науки і технічної діяльності; К. Карма розглядає музичні здібності з позицій сучасного структуралізму; І. Супек вважає, що існує зв'язок музичного слуху з розумовими здібностями, просторовим мисленням та успіхами у навчанні [14].

Своєю чергою, Б. Теплов поряд з поняттям «музичність» вводить категорію музичної обдарованості, в яку включає як загальні моменти (сила, ініціативність уяви, творчі та вольові властивості людини тощо), так і спеціальні, що необхідні для занять музичною діяльністю (чуття ладу, чуття ритму та музично-слухові уявлення) [9].

Таким чином, аналіз літератури з питань природи та структури музичності свідчить, що окремі питання музичності вже досліджувались. Також аналіз літератури дозволяє дійти висновку, що існує *два основних погляди на природу музичності: музичність як вроджена здібність, що не підлягає формуванню, і музичність як властивість, що формується на основі вроджених задатків.*

Виклад основного матеріалу. Особливістю музичної обдарованості, що відрізняє її від обдарованості до інших видів мистецтва, є наявність музичності, яка виражається в особливій сприйнятливості дитини до звучання музики. Музично обдаровані – це ті діти, для виявлення обдарованості яких, як правило, непотрібні ні тести, ні спеціальні спостереження. Така обдарованість відчувається неозброєним оком, адже обдаровані діти виявляють сильний потяг до занять музикою. Вони можуть

буквально годинами займатися за музичним інструментом, не стомлюючись і мов би зовсім не напружуючись. Це для них одночасно і праця, і гра. Легко зрозуміти як багато в результаті подібної майже безперервної музичної діяльності встигає дитина дізнатися і досягти. Музична обдарованість відображає рівень розвитку музичних здібностей, що визначає діапазон діяльностей, у яких дитина може досягти значних успіхів.

Така точка зору на *музичність* як якість особистості найбільш глибоко досліджена в царині філософії. Музика складає важливу частину духовного буття людства. Багато дослідників звертались до її філософського аналізу, починаючи ще з давнини. До ряду мислителів, котрі відзначали значення музики в житті суспільства та людини в цілому, слід зазначити таких вчених як Конфуцій, Юецзи (Стародавній Китай), Матангу та Шарнгадеву (Стародавня Індія).

Античність – доба яскравого розквіту музики, котра набула значення самоцінного мистецтва. В добу Античності музика розглядалася як універсальний та пріоритетний засіб виховання, а музичність – як соціально вартісна, провідна якість особистості. Саме в епоху античності було започатковано традицію визначати цілі, зміст і спрямованість музично-естетичного виховання «ціннісним ставлення суспільства до людської особистості і зацікавленістю в її самостійному різнобічному розвитку». Тож можна вважати, що за часів античності було зроблено перший крок до сучасного розуміння різнобічного особистісного зростання як «надзавдання» музичної освіти.

У Новий час, за рахунок бурхливого розвитку науки, ставлення до музики дещо змінилось, оскільки її досліджували з декількох ракурсів: як з точки зору прояву в ній сутності людини, так і з позиції втілення у ній універсальних закономірностей буття. Дослідження можливостей сприйняття музики знайшло відображення у працях Р. Кірхера, А. Верхмейстера, Р. Декарта, І. Кванца, Г. В. Лейбніца та музиканта М. Ділецького.

Отже, з філософських позицій музику і частково музичність можна розглядати як духовну сутність людини. Спектр досліджень у цій області доволі широкий. Питання сутності музичності як духовного явища представляє собою величезне поле для діяльності ні одного дослідника.

На відміну від філософів, психологи розглядають музичність у ракурсі найважливішої властивості саме *музичної обдарованості*. Адже, незважаючи на

численні спроби вивчення даної проблематики, дотепер не існує однозначного і чітко обґрунтованого наукового визначення цього поняття, оскільки воно за своєю природою є багатогранним і тому вимагає до себе особливо пильної уваги, різнобічних підходів, а також об'єктивності поглядів і різних методів пізнання.

Поняття «музичність» – одне з найцікавіших, яке привертало і привертає увагу багатьох психологів-дослідників. Усі музичні здібності поєднуються в єдине поняття – «музичність». Основні види цього феномену були визначені свого часу Г. Кьонігом.

К. Сішор зводив структуру музичності до 25 «музичних талантів» (чи здібностей), а насправді – до елементарних сенсорних властивостей розрізняти висоту, тривалість та інтенсивність звуку. Існують також праці й інших авторів, у яких вони намагалися пристосувати складові частини музичності до ряду психічних функцій і процесів, що досить умовно пов'язані з музичною діяльністю. Всі ці принципи класифікації здібностей, які становлять структуру музичності, викликають безсумнівний інтерес, хоча й мають свої суттєві недоліки, найголовніший з яких – однобічний підхід до оцінки музичності [13].

З появою праці Г. Гельмгольца «Вчення про слухові відчуття як фізіологічна основа теорії музики» (1863) було відкрито цілий напрям музичної психології, що досліджує функції та механізми музичності [2].

Одним із перших науковців ґрунтовне дослідження у галузі розвитку та діагностування музичності провів психолог Б. Теплов [9]. Його концепція ґрунтується на теорії І. Павлова про основні властивості нервової системи та поділ на типи вищої нервової діяльності. Автор здійснив об'єктивне діагностування музичних здібностей шляхом створення точних методик, використовуючи фонову електроенцефалограму та її реактивні характеристики. «Здатність емоційно реагувати на музику – центр музичності», писав вчений. При порівнянні музики і мови зазначав, що головною мовною функцією музики є функція вираження. Навіть найвиразніша мова не може бути істинною промовою, якщо в ній не закладено певний сенс. Так само як і музика – вже не музика, якщо вона не несе у собі хоча б найменшу долю виразності. Тобто, «без значення немає мови, без вираження немає музики», – наголошував Б. Теплов.

На думку Б. Теплова, у складі музичної обдарованості виділяється певний комплекс індивідуально-психологічних здібностей, який він називає музичністю.

Структура музичності, на його думку, – це якісно своєрідний комплекс музичних здібностей. «Основна ознака музичності – переживання музики як вираження певного змісту...» [9]. Докладно і досить аргументовано він надає характеристику основним музичним здібностям, які визначають музичність: чуття ладу, слухові уявлення, музично-ритмічне чуття.

Н. О. Ветлугіна висуває тезу, що в структурі музичності слід розрізняти більш загальні музично-естетичні якості та спеціальні здібності. *Перші* характеризуються певним естетичним відношенням, яке виявляється у художньому сприйнятті, відтворенні музичних творів, у творчій уяві та оцінюванні сприйняття. *До других належать* музичні здібності, що ґрунтуються на певній сенсорній основі. Головними здібностями в комплексі музичності вчена вважає звуковисотний та ритмічний слух [1].

Д. Кірнарська відносить поняття «музичність», насамперед, до «особливої властивості, якості сприйняття, переживання і виконання музики». До того ж, вона висуває, на наше переконання, досить суперечливу думку стосовно того, що музичність в деякій мірі є синонімом поняття музичної обдарованості, оскільки часто під музичністю розуміють інстинктивну глибину і тонкість смислового сприйняття музики, особливо у виконавських трактуваннях музичних творів [4].

Тому, необхідно зазначити, що складові елементи музичних здібностей є однаковими за значимістю, більше того, кожен окремий компонент – насправді лише відносно окремий і самостійний, оскільки жоден з них не може утворитися за відсутності іншого. Відчуття ладу не може існувати без музичного слуху і навпаки. Те ж саме можна сказати і про взаємозв'язок між звуковисотними здібностями і почуттям ритму. Адже ми не можемо говорити про виразність в музиці чи про музичні переживання взагалі у випадку, якщо повністю відсутні звуковисотні здібності, за допомогою яких музика перетворюється на професійний вид мистецтва.

Музичність – це індивідуально-психологічна властивість особистості, яка забезпечує продуктивність будь-якого виду музичної діяльності (слухання, створення, виконавство). Вона проявляється у глибокому переживанні музичних образів та у здатності до творчої інтерпретації музичних творів. Музичність розглядається у єдності спеціальних та загальних музичних здібностей, а саме: творчої уяви; чуття цілого; музичного слуху, який є досить складним за своєю структурою (чуття ладу, чуття ритму,

чуття тембру, гармонічний та мелодійний слух); звукообразності музичного сприйняття; емоційності; мислення;

Формування особистісної музичності має ґрунтуватися на певних принципах, найважливішими з яких, на нашу думку, є 1) принцип спрямування педагогічних впливів на розвиток особистісного ставлення учнів до музики, 2) принцип орієнтації на духовний розвиток особистості, 3) принцип опори на внутрішні сили і можливості учнів у музичній діяльності, 4) принцип орієнтації на художньо-естетичні потреби, смаки та уподобання школярів, 5) принцип зв'язку музики з життям.

Разом з тим, розвиваючи музичність в учнів молодшого шкільного віку, слід враховувати їх вікові особливості розвитку, які можна простежити на фізіологічному та особистісному рівнях.

У молодших школярів, на відміну від дошкільників, збільшується рухливість нервових процесів, що, в свою чергу, дає можливість дітям швидко змінювати свою поведінку в залежності від вимог учителя. У дітей добре розвинені всі органи чуття, деякі з них мають свої особливості. Так, очі, завдяки еластичності кришталика, можуть швидко змінювати свою форму залежно від пози. Мова першокласника досить розвинута, вони можуть розповісти про побачене, зрозуміти почуте, висловити власні враження від якоїсь події, або ж викласти власні думки, які збагачені епітетами та порівняннями. Стосовно мислення, то дошкільникам властива хаотичність, оскільки дитина ще не спроможна поєднати окремі «здобутки» своїх роздумів у цілісний продукт, а молодшим школярам вже притаманне асоціативне, художнє та звукообразне мислення, яке спирається на життєвий досвід.

Зауважимо, що вступ дитини до школи – це різка та кардинальна зміна її життя та діяльності. Дитина вже йде до школи з фізичною й психологічною готовністю до цієї зміни. У шкільному навчанні використовуються і продовжують розвиватися фізичні й розумові здібності, формуються психічні властивості молодшого школяра. В цьому віці дитина оволодіває елементарними культурними навичками. Інтенсивно зростає її здатність до логічного мислення і самодисципліни, а також до спілкування з ровесниками-однолітками у відповідності до встановлених заздалегідь правил. З'являється внутрішнє прагнення до навчання і успіхів у ньому. У дітей цього віку виявляється любов до праці.

У молодших школярів навчальна діяльність є провідною, поряд з іншими видами діяльності – грою, працею, спілкуванням. Головна особливість молодших школярів – безмежна довіра дорослим, вчителям, відповідно підпорядкування та наслідування ним. Вони повністю визнають авторитет дорослої людини, майже беззастережно приймають її оцінки [3].

У молодших школярів відбуваються дозрівання такої важливої якості як довільність психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення), що є важливою передумовою для більш глибокого музичного виховання. Наприклад, дошкільник може уважно та зацікавлено слухати незнайомий твір тривалістю 20–30 секунд, а молодший школяр слухатиме 3–5 хвилин, що є колосальною перевагою. Психологічні якості отримують розвиток, формуються і закріплюються.

Також індивідуальність дитини цього віку проявляється в розвитку пізнавальних процесів. Загальні здібності виражаються у швидкості придбання нових знань, вмінь та навичок; [3]. спеціальні ж – у глибині вивчення предметів, у специфічних видах діяльності, в тому числі музичній, оскільки велике значення мають фізіологічні показники. Розвиток дрібних м'язів рук сприяє кращому оволодінню грою на будь-якому музичному інструменті. Молодші школярі мають більше сформованих вокально-хорових навичок: співають виразним, природнім голосом та чисто інтонують в межах «до» першої – «ре» («мі») другої октави, тримаючи на диханні фрази, використовуючи при цьому динамічні відтінки. Також вміють імпровізувати, створювати власні мелодії та тексти. Молодший школяр може контролювати виконання музики в різних видах музичної діяльності та вміє говорити про музику: її характер, настрій, жанр. Тому, різниця між готовністю та спроможністю для творчих проявів (за фізіологічними та психологічними показниками) очевидна між дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.

Досліджуючи особливості музичного розвитку молодших школярів, О. Ростовський зазначає, що в галузі відчуттів і сприйняття їх розвиток походить від найпростішого розрізнення найяскравіших, найвиразніших форм, барв, звуків та активнішого усвідомлення гармонійних красивих сполучень до диференціювання ритмічних та звуковисотних співвідношень у музиці, поетичного співзвуччя, нюансів кольорової гами та різноманітності форм [8].

Все сказане вище дає підґрунтя вважати, що навчання музики молодшого школяра є засобом самоствердження, оскільки формується інтерес до музики і значно розширюється світогляд дитини. Нові якості дозволяють реалізувати більш складні завдання музичного розвитку.

Творчі здібності є суб'єктивною умовою успішного здійснення визначеного виду діяльності. Вони не зводяться до знань, умінь та навичок, а виявляються у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами та прийомами діяльності. Творчість допомагає дитині молодшого шкільного віку розкрити її музичні здібності, а значить – сформувати її музичність.

Таким чином, слід визначити, що за рядом вікових, фізіологічних та психологічних показників, оптимальним та визнаним для початку розвитку музичності є саме молодший шкільний вік. Різні види активності є запорукою успіху музичної діяльності молодшого школяра та розвитку його музичності: 1) *сенсорно-перцептивна* (забезпечує слухове сприйняття); 2) *моторна* (дозволяє «прожити», «відпрацювати» рухи різного типу, рівня, відчути метроритмічну, часову природу музики), 3) *емоційно-виразна* (служить підґрунтям для емоційного переживання музики), 4) *інтелектуально-вольова* (сприяє виникненню внутрішньої мотивації та цілеспрямованому мисленню). Тільки завдяки створенню спеціальних умов для педагогічного керівництва музичною діяльністю молодших школярів можна розвивати психологічні та психофізичні задатки учнів в аспекті музичності.

Отже, музичність в нашому розумінні – це складна інтегративна властивість особистості, що являє собою здатність до емоційного осягнення змісту музичного твору на основі звукообразного мислення та спеціальних здібностей, що забезпечує продуктивність музичної діяльності.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що необхідність формування особистісної музичності має ґрунтуватися на певних принципах, найважливішими з яких, на нашу думку, є 1) принцип спрямування педагогічних впливів на розвиток особистісного ставлення учнів до музики; принцип орієнтації на духовний розвиток школярів; 2) принцип опори на внутрішні сили і можливості учнів у музичній діяльності; 3) принцип орієнтації на художньо-естетичні потреби, смаки та уподобання школярів; 4) принцип зв'язку музики з життям.

Подальше дослідження проблеми розвитку музичності молодших школярів передбачає визначення методичних підходів до діагностування її сформованості, а також розробку практичних механізмів педагогічного впливу на учнів молодшого шкільного віку з метою формування їх музичності в умовах освітнього процесу мистецьких шкіл.

References

1. Vetlugina N.A., Keneman A.V. *Teoriya i metodika muzykalnogo vospitaniya v detskom sadu: Ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov*. [The theory and methods of musical education in kindergarten: textbook for students of pedagogical institutes]. Moskva, 1983. 286 p.
2. Gelmgolc G. *Ucheniya o sluhovih oshusheniyah kak fiziologicheskaya osnova dlya teorii muzyki* [«Studies about the auditory feelings as physiological basis for theory of music»]. 3th. ed- Moskva: The Book house of «Librokom», 2013. 592 p.
3. Dytyna. *Programa viovannya i navchannya ditej vid 2 do 7 rokiv* [Program of children's education from 2 to 7 years]. Kyiv: Publishing house «University», 2010. 293 p.
4. Kirnarskaya D. K. *Psihologiya specialnyh sposobnostej. Muzykalnye sposobnosti* [Psychology of special abilities. Musical abilities]. Moskva: Talents – XXI vek, 2004, 496 p.
5. Nazajkinskij E. V. *O psihologii muzykalnogo vospriyatiya* [About psychology of musical perception]. Moskva, 1972. 273 p.
6. Naumenko S. I. *Osnovi vikovoyi psihologiyi*. [Bases of age-old psychology]. Kyiv, 1995. 104 p.
7. Petko L. V. *Stymuliuvannia tvorchykh zdibnostei pidlitkiv zasobamy vtilennia obrazu kazkovoho personazhu* [Stimulating the teenagers' creative abilities by means of embodiment of fairy-tale character's image] // *Lialka yak znak, obraz, funktsiia: Mater. vseukr. nauk.-prakt. konf. «Druhi Marka Hrushevskoho chytannia»* / za red. O. S. Naidena. Kyiv: VD «Stylos», 2010. Pp. 200–204.
8. Rostovskij O. *Metodika vikladannya muziki v pochatkovij shkoli* [Method of teaching music in preschool] 2th ed. Ternopil : Educational book. Bohdan, 2001. 216 p.
9. Teplov B.N. *Psihologiya muzykalnyh sposibnostej* [Psychology of musical abilities]. Selected works: In 2 vols. Vol. 1. Moscka: Pedagogika, 1985. 222 c.
10. Karma K. The Ability to Structure Acoustic Material as a Measure of Musical Aptitude 5. Summary and Conclusions. *Research Bulletin*. 1980. No. 52.
11. Pet'ko Lyudmila, Rudyk Maria. Gifted children and their Problems. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*: Scientific journal. Austria. Vienna: EASTWEST, 2014. Vol. 1. (January-February). Pp. 297–301. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7826>
12. Pet'ko Lyudmila, Vinokurova Alexandra. The Psychology of Music. *Nauka i Studia*; redactor Koretskiy M.H. Przemys`l: Nauka i Studia, 2014. No. 12 (122). C. 101–106. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9447>

13. Seashor C.E. Psychology of Music. N.Y., 1990. 357 p.
14. Music, mind and brain. N.Y., 1982. 423 p.

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 373.3.091.3:78

Сіжук І. В. Теоретичні основи формування музичності молодших школярів.

У статті *розглянуто* теоретичні проблеми музичності та окремих музичних здібностей молодших учнів. *Проаналізовано* різні погляди як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, психологів, які займались дослідженням даної проблематики. *Окреслено* наукові напрямки, орієнтовані на специфіку формування музичності, *висвітлено* теоретичні основи оптимізації розвитку музичних здібностей дошкільників та молодших школярів. *Здійснено* аналіз передового педагогічного досвіду вивчення характеристик музичності у сфері психології та педагогіки. *Виявлено* необхідність формування та подальшого вдосконалення педагогічного впливу на учнів молодшого шкільного віку з метою формування їх музичності.

Ключові слова: учитель музики, молодший школяр, музичність, здібність, музична обдарованість, звуковисотний слух, почуття ритму.

Література

1. Ветлугина Н. А., Кенеман А. В. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. Москва, 1983. 286 с.
2. Гельмгольц Г. Учения о слуховых ощущениях как физиологическая основа для теории музыки; Пер. с нем. Изд. 3-е. Москва: Книжный дом «Либроком», 2013. 592 с.
3. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / О.В. Проскура [та ін.]. Київ: Видавництво «Університет», 2010. 293 с.
4. Кирнарская Д. К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности. Москва: Таланты – XXI век, 2004, 496 с.
5. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия. Москва, 1972. 273 с.
6. Науменко С. І. Основи вікової психології. Київ, 1995. 104 с.
7. Петько Л. В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу // Лялька як знак, образ, функція: Матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О. С. Найдена. Київ. : ВД «Стилос», 2010. С. 200–204. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7887>
8. Ростовський О. Методика викладання музики в початковій школі: навчально-методичний посібник. 2-е вид. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2001. 216 с.
9. Теплов Б. Н. Психология музыкальных способностей // Избранные труды: В 2 т. Т.1. Москва: Педагогика, 1985. 222 с.
10. Karma K. The Ability to Structure Acoustic Material as a Measure of Musical Aptitude 5. Summary and Conclusions. *Research Bulletin*. 1980. No. 52.

11. Pet'ko Lyudmila, Rudyk Maria. Gifted children and their Problems. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*: Scientific journal. Austria. Vienna: EASTWEST, 2014. №1 (January-February). Vol. 1. Pp. 297–301. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7826>

12. Pet'ko Lyudmila, Vinokurova Alexandra. The Psychology of Music. *Nauka i Studia*; redactor Koretskiy M.H. Przemys'ł: Nauka i Studia, 2014. No. 12 (122). C. 101–106. URI: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9447>

13. Seashor C.E. Psychology of Music. N.Y., 1990. 357 p.

14. Music, mind and brain. N.Y., 1982. 423 p.